

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 3, Sayı 7, Kasım 2016, ss. 59-71.
Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 3, Issue 7, November 2016, pp. 59-71.
ISSN 2148-5704
DOI Number: 10.17822/omad.2016.43

TOPLUMSAL HAYATTA KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLARLA OSMANLI DEVLETİ'NDE SAĞIR, DİLSİZ VE ÂMÂLAR*

Deaf, Dumb and Blind People in the Ottoman Empire and Difficulties They Encountered in Their Social Life

Hürü SAĞLAM TEKİR**

Özet: Bu çalışmada, Osmanlı toplumu içerisinde yaşayan sağır, dilsiz ve âmâların yaşamış oldukları ekonomik ve sosyal sıkıntılar arşiv belgeleri ışığında irdelenmektedir. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıla kadar iyi bir şekilde işleyen vakıflar ve imaretler çerçevesindeki refah sistemi işlevini kaybetmeye başlayınca yoksulların korunması merkezî devletin faaliyet ve yetki alanına girmeye başlamıştı. Sosyal devlet olgusunun Osmanlı Devleti'nde yer edinmeye başlaması ile de devlet ihtiyaç sahiplerine çeşitli yollarla destek olmaya başlamıştır. Devletin destek verdiği ihtiyaç sahipleri arasında sağır, dilsiz ve âmâlar da vardır. Toplum içerisinde yaşamını devam ettirmeye çalışan sağır, dilsiz ve âmâlar en büyük sıkıntıyı ekonomik anlamda çekiyorlardı. Sağır, dilsiz ve âmâlar, ekonomik sıkıntılarının yanı sıra gündelik hayatlarında da tecavüz olayları, iş kazaları, faili meçhul cinayetler gibi birtakım talihsiz olaylarla karşılaşmışlardır. Bu olayları yaşamalarının en büyük sebebi de şüphesiz insanların birçoğunun sağır, dilsiz ve âmâların varlığını kabul edip onlarla birlikte yaşayabilme düşüncesini kabullenememeleridir. Yaşamış oldukları hayat bunu açıkça gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Sağır, Dilsiz, Âmâ

Abstract: Relying on the Ottoman archival documents, this study examines the social and economic problems deaf, dumb and blind people encountered in the Ottoman Empire. As the Ottoman welfare system of charities and poorhouses weakened in the nineteenth century, central state authority had to step in to help and protect the poor and the disabled including deaf, dumb and blind people. The article presents that the economic challenges were the greatest suffering of these people.

Key Words: Ottoman Empire, Deaf, Dumb, Blind, Disability

Giriş

İnsan, yaşadığı süre boyunca istenmedik ve beklenmedik çeşitli durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumlardan biri de engellilik olgusudur ki insanın hayatı boyunca hep karşılaşabileceği bir gerçektir. İnsanlık tarihi boyunca anlamlandırılmaya çalışılan bu olgu bir dönem bu durumu yaşayan bireye ve ailesine Tanrı'nın bir cezası olarak algılanmıştır. Engellilik durumlarından dolayı da onlara yardım etmek Tanrı'nın öfkesini kendi üzerine çekmek olarak değerlendirilmiştir. Antik çağlardaki toplumlar engelli çocukları istismar edip öldürüyorlardı; çünkü bu insanların topluma fayda sağlamayacağı yönünde düşünceye sahiptiler.¹ Çoğu zaman öldürme veya ölüme terk etme suretiyle, engellilerden kurtulma çareleri aranırken kimi zaman ise hor görülüp kötü işlerde kullanılarak ayrı koloniler hâlinde yaşamaya zorlanmışlardır. Ancak Hristiyanlık ve İslamiyet gibi büyük dinler getirdikleri ilahî mesajlarla engellilere karşı bu

* Bu makale, 3-6 Şubat 2016 tarihinde Paris'teki "IX. European Conference on Social and Behavioral Sciences" isimli konferansta sunulmuş olan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** (Yrd. Doç. Dr.), Sinop Üniversitesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Sinop/Türkiye, e-mail: hrsaglam@gmail.com

¹ Semra Şahin, "Özel Eğitimin Tarihçesi", *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*, Editör: Ayşegül Ataman, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2011, s. 41.

insanlık dışı tutum ve davranışların değişmesine zemin hazırlamıştır. Engellilerin de insan olduğu, insanca yaşama haklarının bulunduğu görüşü hem bilimsel gelişmeler hem de ilahî dinlerin öğretileri vesilesiyle yaygınlaşmıştır.²

Tarih boyunca engelliler için çareler, uygarlıktan uygarlığa, milletten millete farklılık göstermiştir. Geçmişteki uygarlıkların ve milletlerin yaşamış oldukları tecrübeler, çağımızda yeni görüş ve sistemlerin geliştirilmesinde öncü bir rol üstlenmiştir.³ Osmanlı Devleti'nin tarihi var olma sürecinin hiçbir aşamasında engellilerin yok edilmesi, ortadan kaldırılması veya hapsedilmesi gibi uygulamalar görülmemiştir. Engellilere her zaman emanet gözü ile bakılmış ve yardım taleplerinde bulunanlara gerekli olan yardım devlet eliyle mümkün olduğunca ulaştırılmıştır. Ayrıca engellerinden dolayı çalışamayacak durumda olanlara yaşadıkları müddetçe hayatlarını devam ettirecek maaş da bağlanmıştır.⁴

Osmanlı dönemine kadar varlığını devam ettiren bir Körhane inşa olunmuştur. Saruhanoğlu Beyliği döneminde, Saruhan Bey'in oğlu İlyas Bey tarafından özellikle görme engellilerin bakımlarını üstlenmek ve dilenmelerine meydan vermemek için inşa edilen Körler Evi anlamına gelen Körhane, 17. yüzyılın sonuna kadar faaliyetlerini devam ettirmiştir.⁵

Osmanlı Devleti'nde, engelli insanların sıkıntılarını biraz olsun hafifletmek için vakıf gibi kurumsal yardımların ve kişilerin verdikleri sadaka ve bağışların yanı sıra bazı vergi avantajları da mevcuttur. Klasik çağın başlangıcından Osmanlı döneminin sonuna kadar çocuk, kadın, fakir, yaşlı ve engelliler cizye ve avarız vergilerinden muaf tutulmuşlardır.⁶

19. yüzyıldan itibaren Avrupa'da engellilere olan bakış açısı değişerek bu süreçte engelliler için önemli çalışmalar yapılmıştır. Sağır, dilsiz ve âmâlar için okullar kurulmuştur. Özellikle tıp alanında yapılan buluşlar, engellilerin topluma kazandırılmasında önemli rol oynamıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin engellilere olan olumlu bakış açısı değişmemiştir. Ancak parasızlık, ilgisizlik ve birçok nedenden dolayı daha önce çağa damgasını vuran kurumlar, eski işlevlerini yitirerek çağın gerisinde kaldığı için Osmanlı Devleti'nde engelliler hüznü dolu bir yaşam sürmüşlerdir.⁷

Kuruluşundan itibaren sağlık hizmetlerine önem veren Osmanlı Devleti, insanların doğal ihtiyacı olan sıhhi hizmetlerin sağlanmasını devletin en önemli görevlerinden biri kabul etmiştir. Devletin varlığını sürdürmesini ve halkın sağlık ve mutluluk içinde yaşamasını buna bağlamıştır.⁸ Örneğin Hamidiye Etfal Hastanesi'nin kurulması ile sağır, dilsiz ve âmâ çocuklarla ilgilenilerek konuya hassas bir şekilde değinilmiş ve çözüm yolları sunulmuştur. Ve yine bu hastanede harf ve ses sistemi ile işitme engeline çözüm getirilmeye çalışılmıştır.⁹

² Münür Tezcan, "Kur'an'ın Bedensel Engellilere Yaklaşımı", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 5, Sayı 10, Temmuz-Aralık 2007, s. 139.

³ Haşim Albayrak, "Tarih Boyunca Engelliler ve Eğitimleri", *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, Yıl 10, Sayı 31, Ekim-Kasım-Aralık 2014, s. 51.

⁴ BOA, *Evkaf Defterleri (Evd)*, No: 42260; Fatih Demirel, *Osmanlı'da Sağır-Dilsiz ve Âmâların Eğitimi-Dilsiz ve Âmâ Mektebi*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 11; Albayrak, *a.g.m.*, s. 60.

⁵ Süheyl Ünver, "Âmâlar ve Körhaneler; Manisa'da Saruhan Bey Körhane", *Göz Kliniği Dergisi*, Cilt I, Sayı 6, İstanbul 1944, s. 3-7; Süheyl Ünver, "Manisa'da Saruhanlıların Körhane Binası Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü 1941-1942 Ders Yılı Çalışmaları Hülasası IX*, İstanbul 1942, s. 3.

⁶ İzi Karakaş Özbayrak, *II. Abdülhamid Döneminde Uygulanan Sosyal Yardım Politikaları (1876-1909)*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 27.

⁷ Nuri Güçtekin, "Osmanlı Devleti Kurumlarında Engellilere Yönelik Uygulamalar", *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, Yıl 10, Sayı 31, Ekim-Kasım-Aralık 2014, s. 32.

⁸ Özgür Yıldız, "Kuruluşundan II. Meşrutiyete Kadar Hamidiye Etfal Hastanesi Üzerine Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2012, Cilt 5, Sayı 5, s. 392.

⁹ Yıldız, *a.g.m.*, s. 396.

1. Ekonomik ve Sosyal Sorunları ile Osmanlı Devleti'nde Sağır, Dilsiz ve Âmâlar

19. yüzyılda sosyal yardım, sosyal sigorta, sosyal güvenlik ve sosyal hizmet alanında önemli gelişmeler yaşanmıştı. Sosyal hizmetler, “insanların sağlık ve iyilik hâlinin geliştirilmesinde; insanların kendilerine daha yeterli hâle gelmelerinde ve başkalarına bağımlı olma hâllerinin önlenmesinde; aile bağlarının güçlendirilmesinde; bireylerin, ailelerin, grupların veya toplulukların sosyal işlevlerini başarıyla yerine getirmelerinde yardımcı olmak amacıyla sosyal hizmet uzmanları ve diğer meslek mensupları tarafından gerçekleştirilen etkinlik ve programlar bütünü” olarak; sosyal yardımlar ise, “toplumda yoksul veya muhtaç durumda bulunan kişi veya gruplara yönelik olarak ekonomik ve sosyal amaçla yapılan her türlü maddi destek” olarak ifade edilebilir.¹⁰

19. yüzyıla kadar vakıflar, Osmanlı Devleti'nde geniş bir uygulama alanı bulup devletin yerine getirmekte güçlük çektiği veya tamamen kendi alanı dışında gördüğü birtakım kamu hizmetlerini yerine getirmiştir. Vakıf hizmetleri din, dil, ırk farkı gözetilmeksizin gerçekleştirildiği için toplumun bütün kesimi özellikle de yoksul ve muhtaç kimseler için faydalı olmuştur. Bu açıdan bakıldığında vakıflar, sosyal devletin yapması gereken tüm faaliyetleri gerçekleştirmiştir.¹¹ Sosyal devlet, devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören bir anlayıştır.¹² Osmanlı toplumunda, 19. yüzyılda yoksullara yardım olgusu kanıksanmaya başlamış ve devlet merkezli sosyal yardım uygulamaları modern devletin işlevleri arasına girmiştir.¹³

Osmanlı Devleti'nin son dönemine gelindiğinde, sosyal yardım ve sosyal güvenlik hizmetleri idari ve hukuki birtakım düzenlemeler çerçevesinde kurumsallaştırılmıştı. 1876 Anayasası'nda sosyal devlet anlayışı ile ilgili bir düzenleme bulunmamasına rağmen dönemin siyaset ve fikir adamları sosyal devlet fikrini çeşitli şekillerle ifade etmişlerdi.¹⁴ Özellikle II. Abdülhamid dönemi sağır, dilsiz ve âmâlar için önemlidir; çünkü bu dönemde onlar için ilk defa eğitim kurumu açılmış ve bu sayede eğitimlerini tamamlayıp meslek öğrenenler olmuştur.¹⁵ Bunun yanı sıra hediye sistemi, modern sosyal refah kurumları ve kamusal alandaki hayırseverlik, padişahın monarşik refah rejimini oluşturduğundan yoksul olan sağır, dilsiz ve âmâ bireylerin hayat şartları için önemli olmuştur. Çalışmamızı meydana getiren birçok örnekte bu durum görülecektir.

1.1. Sağır, Dilsiz ve Âmâların Ekonomik Sıkıntıları: Hayata Tutunmak İçin Maddi Destek

Engelli insanların hayat standartlarını geliştirmek ve yaşam şartlarını iyileştirmek her zaman ve mekânda daima birey, devlet ya da her ikisi için de bir sorun olmuştur.¹⁶ Engellilere sadece yardım olgusu çerçevesinde yaklaşılması kendilerini toplum dışı hissetmelerine neden olabilir. Devletin engelli bireylere çalışabileceği iş imkânını sunması, engelliler için daha etkili

¹⁰ Ramazan Kılıç, Şahin Çetinkaya, “Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Stratejileri Ve Bir Model Önerisi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 34, Aralık 2012, s. 94.

¹¹ Adem Dağ, Osmanlı Devleti’nde Sivil Toplum Ve Sosyal Hizmetlerin Temel Unsurları”, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, s. 5-6.

¹² Kılıç, a.g.m., s. 95.

¹³ Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 64.

¹⁴ İrfan Türkoğlu, “Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye’de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik”, *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, Cilt 8, Sayı 3, 2013, s. 286.

¹⁵ Sağır, dilsiz ve âmâların eğitimine yönelik ayrıntılı bilgi için bakınız; Hürü Sağlam Tekir, *Osmanlı Devleti’nde Sağır Dilsiz Ve Âmâların Eğitimi Ve Toplumsal Hayattaki Roller (1899-1922)*, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Kars 2015, s. 220.

¹⁶ Esra Demirci Akyol, “Osmanlı Devleti’nde Yoksulluğu Azaltma Stratejileri Ve Bu Stratejilerin Sürekliliği Ve Değişimi”, *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Deneyimler ve Yeni Fikirler*, Cilt 2, İstanbul 2010, s. 68.

olacaktır. Devlet bunu yaparken de engellilerin emeklerinin sömürülmesine engel olmak zorundadır; çünkü ekonomik hayat, çoğu zaman engelli bireyler için denetimsizliği, düşük ücreti ve enformel çalışmayı ifade etmektedir.¹⁷ Çalışmamızın bu kısmında, devletin ihtiyaç sahibi sağır, dilsiz ve âmâ bireylerine veya ailelerine maaş bağlaması ya da istekler doğrultusunda maaşlarının artırılması ile ilgili örnekler verilecektir. Bu örnekler içerisinde hem çalışan insanlar hem de özel durumlarından dolayı çalışamayacak derecede olanlar da mevcuttur.

Sosyal devlet olgusunun Osmanlı Devleti'nde yer edinmeye başlaması ile birlikte devlet yoksullara herhangi bir yönetmelik dâhilinde olmasa bile maaş bağlama yükümlülüğünü hissetmişti. 19. yüzyıl boyunca çok iyi bir şekilde işleyen vakıflar ve imaretler çerçevesindeki refah sistemi, işlevini önemli ölçüde kaybetmişti. Bu süreç içerisinde yavaş da olsa yoksulların korunması, merkezi devletin faaliyet ve yetki alanına girmeye başlamıştı. Bu seküler yardım uygulamalarından biri muhtacın maaşındır. Bu uygulama ile devlet ihtiyaç sahibi kimselere, yoksul ve fakirlere muhtacın maaşı bağlamaktaydı.¹⁸ İlk toplu muhtacın maaşı 1838 tarihinde verilmeye başlandı.¹⁹

Evkaf-ı Hümayun Nezareti defterine göre İstanbul'da yaşamakta olan âmâlara maaş ve fodula (pide) verilmekteydi. Âmâ olan 65 kişiye muhtacın maaşı veriliyordu. Verilen maaşın miktarı 20 ila 100 kuruş arasında değişiklik gösterirken, 14 Nisan 1914 tarihinden itibaren bu rakam 100 kuruşa sabitlendi. Defterde yer alan bilgilere göre maaş alan âmâların memleketleri; Malatya, Siirt, Elazığ, Sivas, Mısır, Erzincan, Cidde, İstanbul, Ankara, Kerkük, İskenderiye, Şam, Bayburt, Bartın, Aydın, Yalova, Sofya, Trabzon, Van, Konya, Kilis, Erzurum, Girit, Diyarbakır, Çankırı ve Bitlis olarak kaydedilmişti.²⁰

Keza gözlerini kaybeden ya da dilsiz olan bireylerin muhtacın maaşından faydalandığı şu örneklerde görülebilir: Gözlerinden malul²¹ Gökçe Hanım, otuz kuruş muhtacın maaşı almaktaydı.²² Âmâ Hafız Yusuf Agâh Efendi ise ihtiyar ve alil²³ olduğu ve maaşının yetmediği gerekçesiyle Babıali'ye başvurarak maaşının yükseltilmesini talep etmişti. Esasen Yusuf Agâh Efendi, hazineye yoksullara ödenen muhtac bütçesinden 100 kuruş maaş almaktaydı. Dilekçesi üzerine merhamete layık görülerek maaşı 300 kuruşa yükseltilmişti.²⁴ Bir başka örnekte ise Erzincanlı merhum Abdurrahman Ağa'nın dilsiz olan iki çocuğuna, her birine on beşer kuruş olmak üzere muhtacın maaşı bağlanmıştı.²⁵

Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Selanik'te Sulhiye Mahallesinde yaşayan Ayşe Hatun isminde bir kadın, "sağır" oğlu İbrahim'in bakımı için devlete başvurarak yardım talep etmişti.

¹⁷ Bedrettin Kesgin, "Engellilere Yönelik Yerel Sosyal Politikalar", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 23, Sayı 4, Ekim 2014, s. 5-6.

¹⁸ Nadir Özbek, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet", *Toplum ve Bilim*, Sayı 92, İstanbul 2002, s. 7-33; Özbek, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1909, s. 53.

¹⁹ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 178; Sağlam Tekir, *a.g.t.*, s. 220.

²⁰ BOA, *Evkaf Defterleri (Evd)*, No: 42260.

²¹ İletli, hastalıklı veya sakat anlamına gelen malul kelimesi çalışmamızda "sakat" anlamı ile kullanılmıştır. Malul kelimesinin daha geniş anlamı için ayrıntılı olarak bakınız; Feyza Kurnaz Şahin, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Harp Malullerinin Sosyoekonomik Ve Sağlık Durumları*, Ankara Genelkurmay Basımevi, Ankara 2014.

²² BOA, *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT)*, Dosya No: 2153, Gömlek No: 93, Tarih: 13 Şaban 1316 (27 Aralık 1898).

²³ Sakat, bedeninin bir uzvu kusurlu veya noksan. Kendisine musallat olup rahat bırakmaz bir illeti olan illetli. Şemsettin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul 2010, s. 949.

²⁴ BOA, *İrade Maliye (İ. ML)*, Dosya No: 39, Gömlek No:1318, Tarih: 22 Cemaziyülevvel 1318 (17 Eylül 1900); Hıdır Kadircan Keskinbora, *Mehmet Esat Işık Paşa Hayatı, Tıp Tarihimizdeki ve Türk Oftalmoloji Tarihindeki Yeri ve Katkıları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2006, s. 57-9.; BOA, *Babıali Evrak Odası (BEO)*, Dosya No: 1553, Gömlek No: 116429, Tarih: 25 Cemaziyülevvel 1318 (20 Eylül 1900).

²⁵ Mehmet Ali Düzgün, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Muhtacın Maaşı Uygulanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 31.

Eşi belediyede süpürgecilik işinde çalışırken merhum olduğundan ve çok fakir duruma düşüp geçinemediklerinden dolayı, Selânik Vilayetinden böyle bir talepte bulunmuştu. Bu durum karşısında belediye birtakım araştırmalar yapıp, Ayşe Hatun'un gerçekten yardıma muhtaç olduğuna karar vererek, 30 Nisan 1894 tarihinde İbrahim'e belediye sandığından 30 kuruş maaş tahsis edilmesine karar vermişti.²⁶

Sadarete başvuran Safranbolulu Fatma ismindeki bir kadın, fakir olduğundan bahisle iâşesini karşılayamadığı sağır ve dilsiz oğlunun münasip bir yerde istihdamını talep etmişti. Kendisine verilen cevapta feshane veya dikimhanede istihdamının konuşma yetisine sahip olmadığı için mümkün olmadığına, fabrika-yı hümayunda veya diğer askeri hizmetlerde ise can güvenliği sebebiyle çalışamayacağına kendisinin İstanbul'da bulunan Dilsiz Mektebi'ne kayıt ettirilmesinin daha münasip olacağına karar verilmişti. Böylece yapabileceği seviyede bir meslek bilgisi öğrenebilecekti.²⁷

Şose inşası esnasında sol kolu ile gözünün sakatlanmasından dolayı Âmâ Ahmet Tevfik'e de belediyeden 90 kuruş maaş tahsis edilmişti. Fakat tahsis edilen bu paranın kendi ihtiyaçlarını karşılamaya kâfi gelmediğinden, artırılması için 8 Eylül 1891 tarihinde Mamuretü'l-Aziz Vilayetine bir arzuhal yazmıştı. Daha sonra Âmâ Ahmet Tevfik'in eşi Emine Hatun da Sadarete bir arzuhal yazarak kendilerine tahsis edilen maaş ile geçinemediklerini ve zam yapılmasını ya da kendisine de bir miktar maaş tahsis edilmesini talep etmişti.²⁸

Söz konusu arşiv belgelerinden, Osmanlı Devleti'nde halkın devletten sosyal yardım talebinde bulunduğu ve devletin de imkânlar dâhilinde bu taleplere cevap verdiği anlaşılmaktadır. Yine bu belgelerden ihtiyacı olan kimselerin, devletin en üst makamlarına rahatlıkla ulaşılabildikleri sonucuna da varılabilir.

Malullerin ailelerinin korunması için de çaba gösterilmiştir. Ancak zaman zaman maluller taleplerini tekrarlamak zorunda kalmışlardır. Örneğin Âmâ Hafız Mustafa, 1 Haziran 1893'te Mamuretü'l-Aziz Vilayetine ikiz çocuklarına maaş tahsisi isteğinde bulunan bir arzuhal yazmıştı. Yazdığı bu arzuhal karşısında herhangi bir şey tahsis olunmadığı için ikinci bir arzuhal daha yazmıştı. İkinci arzuhalden sonra gereğinin yapılmasına karar verilmişti.²⁹ Yine Âmâ Derviş İbrahim hem âmâ olduğu için hem de ekonomik durumu çok kötü olduğu için bir miktar atıyye ile kirasının ödenmesini Sadareten talep etmişti.³⁰ Fakat isteğinin yerine getirilip getirilmediği ile ilgili herhangi bir yazışmaya rastlanmamıştır. Her iki örnekte de malullerin aileleri ile ilgili talepleri söz konusudur; ancak isteklerinin yerine getirilip getirilmediği ile ilgili herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.

Zaman zaman malullere bağlanan maaşlarda ödeme sıkıntıları yaşandığı anlaşılmaktadır. Örneğin Yalovalı Dilsiz Şakir'e memleketinde almak üzere muhtacın tertibinden, 16 Haziran 1908'de 200 kuruş maaş irade-i seniyye ile tahsis edilmişti. Dilsiz Şakir maaşını her ay düzenli olarak Kosova Vilayetinden tahsil edecekti. Fakat Kosova Vilayeti bütçesi mevcut muhtacın maaşlarını bile ödeyemiyordu. Bunun üzerine 6 Kasım 1908'de Kosova Vilayetinden Maliye Nezaretine gönderilen tahriratta Yalovalı Dilsiz Şakir'e tahsis olunan 200 kuruş maaşın Kosova Vilayet bütçesinden ödenmesinin mümkün olmadığı bildirilmişti.³¹ Belgeden de anlaşıldığı üzere zaman zaman devletin malullerine ödenen maaşları ödemekte güçlük çektiği anlaşılmaktadır.

²⁶ BOA, (DH. MKT), Dosya No: 245, Gömlek No: 44, Tarih: 1 Zilhicce 1311 (5 Haziran 1894).

²⁷ BOA, DH. MKT, Dosya No: 2378, Gömlek No: 123, Tarih: 26 Rebiülevvel 1318 (24 Temmuz 1900); BOA, DH. MKT, Dosya No: 2388, Gömlek No: 69, Tarih: 15 Rebiülahir 1318 (12 Ağustos 1900).

²⁸ BOA, DH. MKT, Dosya No: 248, Gömlek No: 37, Tarih: 14 Zilhicce 1311 (18 Haziran 1894).

²⁹ BOA, DH. MKT, Dosya No: 61, Gömlek No: 11, Tarih: 23 Zilkade 1310 (8 Haziran 1893).

³⁰ BOA, DH. MKT, Dosya No: 250, Gömlek No: 37, Tarih: 20 Zilhicce 1311 (24 Haziran 1894).

³¹ BOA, Rumeli Müfettişliği Makamat Evrakı (TFR. I. MKM), Dosya No: 32, Gömlek No: 3169, Tarih: 13 Şevval 1326 (8 Kasım 1908).

Örneklerden anlaşılacağı üzere, malullere ödenen maaşların yetmemesi nedeniyle ek ödenek talepleri görülmektedir. Örneğin Seyyid Mehmet Efendi'nin oğlu Seyyid Yahya Efendi 9 Aralık 1899'da Sadarete başvurarak sağır, dilsiz olan erkek ve kız kardeşinin çalışamayacak olmalarından dolayı kendilerine tahsis edilen 90 kuruş maaş ile idare edemediklerini bildirmişti. Bunun üzerine Musul Vilayeti İdare Meclisi yaptığı tahkikatta, bu kişilerin gerçekten zor durumda olduklarını tespit ederek maaşlarına bir miktar zam yapılmasını Sadarete teklif etmiştir.³² Dolayısıyla malullere ödenen maaşların yetmemesi nedeniyle devlet tarafından zaman zaman ek ödenek tahsis edildiği belgelerden anlaşılmaktadır.

Özellikle ramazan ayı ya da bayramlar gibi özel zamanlarda malullerin isteklerine daha fazla hassasiyet gösterilmekteydi. Örneğin 25 Eylül 1908'de Dilsiz Salih Efendi, ramazan ayı gelmesi münasebetiyle kendisine yardım yapılması hususunda Sadarete başvurmuştu. Dilsiz Salih'in zarureti göz önünde bulundurularak kendisine 100 kuruş verilmesine karar verilmiştir.³³

Devletin, ülkenin farklı bölgelerinden gelen yardım talepleri ile karşı karşıya kaldığı şu örneklerden de anlaşılmaktadır: Kastamonu'nun Cide Kazasına bağlı Abdülkadir karyesi ahalisinden Hasan bin Muhammed, âmâ ailesinin iaşeden âciz bulunduğu bahisle 21 Temmuz 1901'de kendilerine münasip miktarda maaş tahsis edilmesini Dâhiliye Nezareti aracılığı ile talep etmiştir.³⁴

Bir diğer örnekte Kudüs ahalisinden olan görme engelli Şeyh Osman, 23 Temmuz 1905 tarihinde bir arzuhal ile maddi durumunun iyi olmadığını, devletin muhtaç kimselere vermekte olduğu muhtacın maaşından faydalanmak istediğini bildirmişti. Durumu incelenen Şeyh Osman'a Maliye Nezaretince 30 kuruş maaş tahsis edilmesine karar verilmiştir.³⁵

Sağır, dilsizlerin Sadarete gönderdikleri arzuhallerin çoğunda eğitim almalarının sağlanması ve maddi yardım yapılması gibi konular ön plana çıkarken; Yanyalı Babacanzade Dilsiz Ahmet Efendi farklı bir istekte bulunmuştur. Dilsiz Ahmet Efendi, iş yapmaktan âciz olduğu için kendisine de diğer malullere olduğu gibi yardım yapılması talebinde bulunmuş ve bu istek Sadaret tarafından da uygun görülerek gereğinin yapılması Yanya Valiliğine havale edilmiştir.³⁶

Osmanlı Devleti, kendi bünyesinde çalışan ihtiyaç sahibi sağır, dilsiz ve âmâ memurlar için de onların istekleri doğrultusunda birtakım yardımda bulunmuştur. Bu yardımlar, genelde ya oturmuş oldukları evlerinin tamirata ya da kira sorunları ile ilgilidir. Örneğin, Babıali dilsizlerinden Hacı Hüseyin Ağa'ya Evkaf-ı Hümayun Nezareti bütçesinden bir ev satın alınmış, daha sonraki yıllarda tamirata için de para yardımında bulunulmuştur. İstanbul'da meydana gelen yangında evi ve eşyası yanan Meclis-i Vâlâ dilsizlerinden Mehmet Ağa'ya da bir ev satın alınmasına Meclis-i Vâlâca karar verilmiştir.³⁷

Devletin yapmış olduğu bu yardımlar sadece memurları için olmamıştır. Devlet, yardıma muhtaç sıradan bir vatandaşın isteğini de yerine getirme çabasında bulunmuştur. Bu duruma bir örnek olarak Âmâ Aliye Hanım verilebilir. İstanbul Fatih'te Dırağman Cami-i Şerif Sokağında ikamet eden Âmâ Aliye Hatun'un tamire muhtaç olan hanesinin masrafları için 1160 kuruş ihtiyaç duyulmuştu. Bina ile ilgili yapılması gereken keşifler yapıldıktan sonra tamir için gerekli para şehremaneti aracılığı ile ilgili yerlere aktarılmıştır.³⁸

³² BOA, *DH. MKT*, Dosya No: 2288, Gömlek No: 126, Tarih: 21 Şaban 1317 (25 Aralık 1899).

³³ BOA, *DH. MKT*, Dosya No: 2615, Gömlek No: 73, Tarih: 30 Şaban 1326.

³⁴ BOA, *DH. MKT*, Dosya No: 2516, Gömlek No: 110, Tarih: 14 Rebiülahir 1319 (31 Temmuz 1901).

³⁵ BOA, *BEO*, Dosya No: 2650, Gömlek No: 198743, Tarih: 23 Cemaziyelahir 1323 (25 Ağustos 1905).

³⁶ BOA, *DH. MKT*, Dosya No: 1440, Gömlek No: 80, Tarih: 28 Zilkade 13041 (8 Ağustos 1887).

³⁷ Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi-Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 80.

³⁸ BOA, *DH. MKT*, Dosya No: 1547, Gömlek No: 28, Tarih: 19 Muharrem 1306 (25 Eylül 1888).

Bir diğer örnek, görme engelli bir vatandaşla ilgilidir. Görme engelli olan kimseler en büyük desteği şüphesiz ailelerinden görmektedir. Yalnız kaldıkları zaman veya ekonomik anlamda gelirleri olmadığında hayatları sıkıntılar içerisine girebilmektedir. Abisi Hasan ile birlikte yaşayan görme engelli Ayşe Hanım, abisi Asakir-i Hassa-i Şahane neferatında uzun süre kalacağı için durumunun ne olacağı ile ilgili endişeye kapılmıştı. Bu durum üzerine abisi Hasan, Vâlâ-yı Ser Askeriyeye bir arzuhal yazarak kardeşine maaş tahsis edilmesini istemişti.³⁹

Ev kirası ve tamirat yardımları dışında, işe gidip gelen dilsizler için devlet, bilet parası yardımında da bulunmuştur. Boğaziçi'nde ikamet eden Babıali dilsizleri için işe geldikleri günler, kendilerine 90-100 kuruş bilet parası ödemiştir.⁴⁰

Ölümünden sonra da memurların ailesinin yardımını gözeten devlet, Babıalideyken vefat eden Dilsiz Ahmet'in ailesine 200 kuruş cenaze masrafı yardımında bulunmuştur.⁴¹ Bu yardımın Dilsiz Ahmet'e hem devlet tarafından görünür olduğu hem de gerçekten yardıma muhtaç durumda olduğu için yapılmış olduğu düşünülebilir.

Sağır, dilsiz ve âmâlar, yapılan yardımlar nedeniyle dönemin padişahı II. Abdülhamid'e teşekkür ve minnetarlıklarını bildiren bir mektup göndermişlerdir. 29 Mayıs 1893 tarihli belgede Âmâ Hafız Halil Bey ve Dilsiz Kasapzade Muhiddin Bey yapılan yardımlara karşılık, dilsiz ve âmâlar mektebine devam eden arkadaşları adına, hem II. Abdülhamid'e hem de dönemin Maarif Nazırı Zühdü Paşa'ya teşekkür ve minnetlerini bildirmişlerdi. Ayrıca bildirdikleri teşekkürün sadece mektep öğrencileri adına değil, mektepteki bütün personel adına olduğunu da belirtmişlerdi.⁴² Bunu sadece açılan mektep için yapılmış bir teşekkür olarak değerlendirmeyip o dönemde yardıma muhtaç olan ve karşılığını bulan bütün sağır, dilsiz ve âmâlar için yapılmış bir teşekkür olarak da düşünebiliriz.

1.2. Sağır, dilsiz ve Âmâların Günlük Yaşamda Karşılaştıkları Zorluklar

Sağır, dilsiz ve âmâlar günlük yaşamlarında da birtakım sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır. Tecavüz olayları, iş kazaları ve boğulmalar, faili meçhul cinayetler, tramvay kazaları, günlük hayatta yaşamış oldukları başlıca talihsizliklerdir.⁴³

Tecavüz, insan hayatında bireyin başına gelebilecek en büyük felaketlerden biridir. Bu nedenle Osmanlı Devleti de vatandaşını bu gibi durumlardan korumak için tedbirler almıştır. 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu'nda ırza karşı işlenen suçlar özel bir başlık altında ele alınmıştır. Bu yasada büyük ölçüde 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunundan esinlenilmişti. 1858 tarihli Ceza Kanunnamesinde ırza karşı işlenen suçlar "*Hetk-i Irz Edenlerin Mücazâtı Beyanındadır*" başlığı altında düzenlenmiştir. Bu kanunun 198. maddesinde, bir erkeğin zor kullanarak bir kadının ırzına geçmesi hâlinde kürek cezası⁴⁴ ile cezalandırılacağı hükmü yer almaktadır.⁴⁵ Irza karşı tecavüz, eğer kadının yakınları, velisi veya aylıklı hizmetkârları tarafından yapılırsa bu durum ağırlaştırıcı sebep olarak görülmüştür. Aynı şekilde tecavüz eyleminin, bakire bir kız aleyhinde işlenmesi hâlinde fail, kürek cezası dışında tazminat

³⁹ BOA, *Sadaret Mektûbî Kalemi (A. MKT)*, Dosya No: 74, Gömlek No: 88, Tarih: 17 Rebiülahir 1263 (4 Nisan 1847).

⁴⁰ Balcı, *a.g.e.*, s. 81.

⁴¹ BOA, BEO, Dosya No: 181, Gömlek No: 13569, Tarih: 23 N 1310 (10 Nisan 1893).

⁴² BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezareti Maruzatı (Y. PRK. MF)*, Dosya No: 2, Gömlek No: 80, Tarih: 13 Zilkade 1310 (29 Mayıs 1893).

⁴³ Sağlam Tekir, *a.g.t.*, s. 224-228.

⁴⁴ Kürek Cezası, Osmanlı Devletinde denizciliğin gelişmesi ile birlikte donanmaya kürekçi ihtiyacını sağlamak için verilen bir ceza türüdür. Tersane hapishanesine fetihlerde esir alınanlar yanında, suç işleyip kürek cezasına çarptırılanlar getirilirdi. Eğer donanma seferde ise kürek çeker, değilse de tersanede çalışırlardı. Cezaların küreğe çevrilmesi doğrudan doğruya hükümdara aitti. Cezanın tespitini ise, kazaskerler yapmaktaydı; Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2008, s. 341; Süleyman Demirci-Hasan Arslan, *Osmanlı Türkiye'sinde Eşkîya, Devlet ve Siyaset*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 123.

⁴⁵ Ceza Kanunname-i Hümayunu, İstanbul, Matbaa-i Osmaniyye, s. 72.

ödemeye de mahkûm edilmektedir. Bu tazminat, kanunda “*bikr tazminatı*” olarak adlandırılmıştır.⁴⁶

Örneğin Totrakan sakinlerinden otuz beş yaşındaki sağır, dilsiz Ayşe'nin yaşamış olduğu olay ve sonrasında olanlar ceza kanununun uygulanmasını göstermesi açısından önemlidir. Sağır, dilsiz olan Ayşe'ye Nakışlı İsmail isminde bir adam gece evine girerek tecavüz etmişti. Durum tespit edildikten sonra olay mahkemeye taşınmış, görgü şahitlerinin ifadeleri doğrultusunda tecavüz zanlısı Nakışlı İsmail, *bikr tazminatı* ödemeye mahkûm edilmiştir. Meclis-i Vâlâ Ceza Kanunu'nun 19. ve 200. maddeleri gereğince Nakışlı İsmail'in beş seneliğine kürek cezasını çekmek üzere Vidin'e gönderilmesi ve bu durumun da Vidin Valiliğine bildirilmesine ayrıca karar verilmiştir.⁴⁷

Sağır, dilsizlerin yaşamış oldukları talihsizliklerden biri de boğulma vakalarıdır. Sarıyer'de Terye Sokağı sakinelerinden 65 yaşlarındaki Sağır Hafize Hatun, 11 Haziran 1889 tarihinde bütün gün aranılmasına rağmen bulunamamıştı. Daha sonra evinin yanında bulunan kuyudan ölü olarak çıkarıldığı çavuş jurnalinden anlaşılmıştır.⁴⁸ Hafize Hatun'un sağır olması, aynı zamanda konuşmasına da mâni olduğundan, muhtemelen kuyuda sesini kimseye duyuramamış ve ölüme mahkûm olmuştur.

Başka bir kuyuda boğulma vakası da Dilsiz Aleks'in yaşadığı olaydır. Kosova Merkez Kaymakamlığı, 11 Eylül 1907'de Rumeli Müfettişliğine Vopelce karyesi ahalisinden Agus Ağanın Çobanı Dilsiz Aleks'in köy meydanındaki kuyudan koyunlara su çekmekteyken kuyuya düşüp boğularak vefat ettiğini bildirmişti.⁴⁹ Kuyuların sağır, dilsiz vatandaşlar için hayatı tehlike taşıdığı bu örneklerden de açıkça anlaşılmaktadır.

Sağır, dilsiz malullerin yaşadıkları acı olaylardan bir tanesi de katledilmeleri olayıdır. Gevgili'ye bağlı İsmail Karyesinden Muhsin Kâhya'nın çobanı 22 yaşlarındaki sağır, dilsiz Recep, bilinmeyen şahıslar tarafından balta ile katledilmişti. Jandarma tarafından yapılan tahkikat neticesinde cinayetin gece vakti şahsın sağır, dilsiz aynı zamanda da yalnız olmasından istifade edilerek işlendiği tespit edilmişti.⁵⁰ Dilsiz Dimitri'nin katli de yaşanmış başka bir örnektir. 21 Ocak 1904'te Kavala'nın Çömlek Deresi mevkiinde Noşo'nun oğlu Todori, Dilsiz Dimitri'yi Demirhisar Kazasının Revane karyesinde yaralayarak ölümüne sebep olmuştu. Konu ile ilgili tahkikat, Kavala Kaymakamlığı tarafından itina ile yürütüldü. Tahkikat neticesinde katilin, Sasuz kazası yoluyla kendi karyesine firar ettiği anlaşılarak yakalanmıştı.⁵¹

Belgelere yansıyan örneklerden anlaşıldığı kadarıyla devlet, sağır, dilsiz ve âmâların yaşamış olduğu cinayet vakalarında, diğer cinayet vakalarından ayrı bir tutum sergilemezken, boğulma vakaları gibi ölümlerle sonuçlanan olaylar için de herhangi bir tedbir almamıştır.

Sağır, dilsiz vatandaşların çeşitli sebeplerle iş kazalarına maruz kaldıkları bir olay Üsküp'te yaşanmıştır. Üsküp'ün Postobirzinçe karyesinde, Raden isimli bir vatandaşın tarlasını dikmek ve koyunlarını otlatmakla görevli bulunan Dilsiz Vasil İstefko, rovelver kurşunu ile ağır şekilde yaralanmıştı. Dilsiz Vasil İstefko, tedavisi için Üsküp'e getirilmiş ve durum, tahkikatın devam ettiği 6 Haziran 1907'de Kosova Merkez Kaymakamlığı tarafından Rumeli Vilayet

⁴⁶ Belkis Konan, “Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”, *OTAM*, Sayı 29, Bahar 2011, s. 163.

⁴⁷ BOA, *Sadaret Mektûbî Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı (A. MKT. MVL)*, Dosya No: 141, Gömlek No: 5, Tarih: 10 Şaban 1278 (10 Nisan 1862); BOA, *A. MKT. MVL*, Dosya No: 140, Gömlek No: 21, Tarih: 28 Recep 1278 (29 Ocak 1862).

⁴⁸ BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı (Y. PRK. ŞH)*, Dosya No: 3, Gömlek No: 28, Tarih: 12 Şevval 1306 (11 Haziran 1889).

⁴⁹ BOA, *TFR. I. KV*, Dosya No: 174, Gömlek No: 17362, Tarih: 3 Şaban 1325 (11 Eylül 1907).

⁵⁰ BOA, *Rumeli Müfettişliği Selânik Evrakı (TFR. I. SL)*, Dosya No: 34, Gömlek No: 3302, Tarih: 29 Zilhicce 1321 (17 Mart 1904).

⁵¹ BOA, *TFR. I. SL*, Tarih: 30 Ramazan 1321/ 20 Aralık 1903.

Müfettişliğine bildirilmişti.⁵² Sağlıklı bireyler için bile tehlike arz eden ateşli silahların, engelli bireyler için daha da tehlikeli olabileceğini bu örnek açıkça gözler önüne sermektedir. Ancak devlet bu konuda da herhangi bir engelleyici veya önleyici tedbir almamıştır.

Sağır, dilsiz ve âmâ öğrencilerin okula gidip gelmeleri de çok meşakkatlidir. Sağır, dilsiz veya görme engelli bir çocuğun ulaşımında da birtakım üzücü hadiselerle karşılaşması muhtemeldir. Tramvay kazası bu duruma bir örnek teşkil edebilir. Eminönü'nden gelmekte olan tramvay arabası Beyazıt civarında dilsiz mektebi öğrencilerinden 13 yaşındaki Petri adlı çocuğu çığnemiş ve çocuk olay yerinde hayatını kaybetmiştir. Bu durum karşısında Dilsiz Mektebi Müdürlüğü, gereğinin yapılmasını bildiren bir dilekçe ile ilgili kurumlara başvurmuştur.⁵³ Sağır, dilsiz ve âmâ çocukların okula gidip gelmeleri de belirli bir düzene konulmuştur. Bu çocuklar daima ikişer ikişer ve kol kola gidip gelmişlerdir. Bu iki kişiden biri sağır biri âmâ olmak şartıyla öncelikle sağır olan âmâ arkadaşını bulur, âmânın kulağı ile sağırın gözü bu iki kişiyi tek bir insan hâline getirirdi. Yolda giderken âmâ kulağı ile sesi işitir, sağır arkadaşını ikaz eder ve sağır olan da gördüğünden âmâ arkadaşını haberdar ederdi. Bu şekilde sağır, dilsiz ve âmâ çocuklar birbirlerine refakat ederek âdeta birbirlerini tamamlamaktaydılar.⁵⁴

11 Kasım 1889'da yeni kurulan Dilsiz Mektebi öğrencilerinin tamamının fakir fukara aile çocukları olduğundan bahisle İstanbul'daki diğer mektep öğrencileri gibi Şirket-i Hayriye vapurları ile tramvay arabalarına yalnızca 25 para ücret alınması ve İdare-i Mahsusa vapurları ile köprü geçişlerinde öğrencilerden para talep edilmemesi hakkında okul müdürlüğünden teklif yapılmıştı. Teklifin değerlendirilmesi sonucunda, dilsiz sadece yirmi kişi olan okul öğrencilerinin hepsinin bu hizmetlerden faydalanmayacağı düşünülerek, teklifin kabul edilmesi ve düzenlemenin yapılması için gerekli kurumlara emir verilmesi kararlaştırılmıştı.⁵⁵ Hayatları ekonomik sıkıntılar içerisinde geçen sağır, dilsiz ve âmâ çocuklar bu sayede mekteplerine rahat bir şekilde gidebilme fırsatı bulabileceklerdi.

Sonuç

Tarihsel perspektifte engelli bireyler, birbirinden uzak toplumlarda dahi gündelik yaşamda dışlanırken 19. yüzyıldan itibaren onların da sosyal ve ekonomik hayata kazandırılmalarıyla ilgili birtakım çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Gündelik ev hayatında karşılaştıkları zorlukların yanı sıra sosyal hayatta karşılaştıkları problemler de başlı başına sorun teşkil etmekteydi. Osmanlı devlet ve toplum yapısı dinî kurallar çerçevesinde engellilere gerekli özeni gösteren öncü toplumlardan biri olmaya çalışmış; fakat çok geçmeden engellilere tam desteğin, sadece manevi duygular ve gelenekler vasıtasıyla olamayacağı anlaşılmıştır.

Osmanlı toplumsal yapısı içerisinde, ihtiyaç sahibi engelli bireyler arasında daha fazla yardıma muhtaç olmaları sebebiyle âmâlar dikkati çekmektedir. Aileler bu kişilerin ihtiyaçlarını sağlayamadığı zamanlarda muhtacın maaşı için devlete başvurmuşlardır. İncelenen belgelerde halktan gelen bu tarz talepler çoğunlukla geri çevrilmemiştir. Devlet imkânları ölçüsünde yardım etmiş; fakat yine de yetersiz kaldığı durumlar olmuştur. En büyük desteği ailelerinden alan âmâ kimseler için yalnız kalmak da büyük bir problem olmuştur. Böyle bir durumda maaşlarının olması en azından onlara bakabilecek birilerini bulabilme fırsatını yarattığı iddia edilebilir.

Görme engelliler ile karşılaştırıldığında daha şanslı oldukları düşünülen sağır, dilsizler için de hayat çok kolay olmamıştır. Sağır, dilsiz vatandaşlar, toplum içerisinde özellikle insanlardan kaynaklanan birtakım zararlar görmüşlerdir. Bunlardan belgelere en çok yansıyanları tecavüz olayı ve yaptıkları meslekten dolayı iş kazalarına maruz kalmaları ve faili

⁵² BOA, *Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı (TFR. I. KV)*, Dosya No: 163, Gömlek No:16266, Tarih: 24 Rebiülahir 1325 (6 Haziran 1907).

⁵³ BOA, *MF. MKT*, Dosya No: 160, Gömlek No: 52, Tarih: 19 Recep 1310 (6 Şubat 1893).

⁵⁴ Osman Nuri Ergin, *Maarif Tarihi*, Cilt 3-4, Eser Neşriyat, İstanbul 1977, s. 1171.

⁵⁵ BOA, *MF. MKT*, Dosya No: 113, Gömlek No: 110, Tarih: 16 Rebiülevvel 1307 (10 Kasım 1889).

meçhul cinayetlerdir. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda sağır, dilsiz ve âmâların çalışma hayatında iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili herhangi bir kanun bulunmadığı için bu durumdan olumsuz etkilenmeleri kaçınılmaz bir hâl almıştır.

Çalışmaya konu olan belgelerin büyük çoğunluğu 19. yüzyıla aittir. Bununla birlikte bu yüzyılın genelinde kamusal alandaki birtakım zorluklara rağmen engellilerin devlet tarafından göz ardı edilmedikleri anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin, sağır, dilsiz ve âmâ vatandaşlarına gerek ihtiyaçları doğrultusunda gerekse karşılaştıkları olumsuz olaylarda, şartlar elverdiği ölçüde gereken ilgi ve alakayı gösterdiği örnek olaylarda görülmüştür. Dağılıma sürecine girmiş bir devlette, farklı beklentiler içerisine girmeksizin sağır, dilsiz ve âmâlar için devletin izlediği politikalar engelli bireyler adına olumlu gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Ancak genel itibarıyla devletin sağır, dilsiz ve âmâlar için özel kanunlar çıkartıp yürürlüğe koymadığı ve sosyal hayatta karşılaştıkları sorunların giderilmesi için önleyici ve caydırıcı tedbirlerin de yeterince alınmadığı iddia edilebilir.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Babıali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 1553, Gömlek No: 116429, Tarih: 25 Cemaziyelevvel 1318 (20 Eylül 1900).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Babıali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 2650, Gömlek No: 198743, Tarih: 23 Cemaziyelahir 1323 (25 Ağustos 1905).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Babıali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 181, Gömlek No: 13569, Tarih: 23 N 1310 (10 Nisan 1893).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye (DH. İ- UM), Dosya No: E-49, Gömlek No: 92, Tarih: 24 Cemaziyelevvel 1337 (25 Şubat 1919).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT), Dosya No: 2153, Gömlek No: 93, Tarih: 13 Şaban 1316 (27 Aralık 1898).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT), Dosya No: 2378, Gömlek No: 123, Tarih: 26 Rebiülevvel 1318 (24 Temmuz 1900).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT), Dosya No: 2388, Gömlek No: 69, Tarih: 15 Rebiülahir 1318 (12 Ağustos 1900).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT), Dosya No: 248, Gömlek No: 37, 14 Zilhicce 1311 (18 Haziran 1894).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT), Dosya No: 61, Gömlek No: 11, 23 Zilkade 1310 (8 Haziran 1893).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT), Dosya No: 250, Gömlek No: 37, Tarih: 20 Zilhicce 1311 (24 Haziran 1894).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT), Dosya No: 2288, Gömlek No: 126, Tarih: 21 Şaban 1317 (25 Aralık 1899).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT), Dosya No: 2615, Gömlek No: 73, Tarih: 30 Şaban 1326.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT), Dosya No: 2516, Gömlek No: 110, Tarih: 14 Rebiülahir 1319 (31 Temmuz 1901).

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT), Dosya No: 1440, Gömlek No: 80, Tarih: 28 Zilkade 1304 (18 Ağustos 1887).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT), Dosya No: 1547, Gömlek No: 28, Tarih: 19 Muharrem 1306 (25 Eylül 1888).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT), Dosya No: 1881, Gömlek No:71, Tarih: 18 Rebiülevvel 1309 (22 Ekim 1891).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT), Dosya No: 1580, Gömlek No: 47, Tarih: 27 Rebiülahir 1306 (31 Aralık 1888).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT), Dosya No: 598, Gömlek No: 78, Tarih: 18 Recep 1320 (21 Ekim 1902).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT), Dosya No: 2549, Gömlek No: 16, Tarih: 18 Zilkade 1318 (9 Mart 1901).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemî (DH. MKT), Dosya No: 245, Gömlek No: 44, Tarih: 1 Zilhicce 1311 (5 Haziran 1894).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Evkaf Defterleri (EVd), Dosya No: 42260.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Maliye (İ. ML), Dosya No: 39, Gömlek No: 1318, Tarih: 22 Cemaziyelevvel 1318 (17 Eylül 1900).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemî (MF. MKT), Dosya No: 160, Gömlek No: 52, Tarih: 19 Recep 1310 (6 Şubat 1893).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemî (MF. MKT), Dosya No: 113, Gömlek No: 110, Tarih: 16 Rebiülevvel 1307 (10 Kasım 1889).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı (TFR. I. KV), Dosya No: 163, Gömlek No: 16266, Tarih: 24 Rebiülahir 1325 (6 Haziran 1907).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı (TFR. I. KV), Dosya No:174, Gömlek No: 17362, Tarih: 3 Şaban1325 (11 Eylül 1907).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Rumeli Müfettişliği Makamat Evrakı (TFR. I. MKM), Dosya No: 32, Gömlek No: 3169, Tarih: 13 Şevval 1326 (8 Kasım 1908).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR. I. SL), Dosya No: 34, Gömlek No: 3302, Tarih: 29 Zilhicce 1321 (17 Mart 1904).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR. I. SL), Tarih: 30 Ramazan 1321 (20 Aralık 1903).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadaret Mektubî Kalemî (A. MKT), Dosya No: 74, Gömlek No: 88, Tarih: 17 Rebiülahir 1263 (4 Nisan 1847).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı (A. MKT. MVL), Dosya No: 141, Gömlek No: 5, Tarih: 10 Şaban 1278 (10 Nisan 1862).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı (A. MKT. MVL), Dosya No: 140, Gömlek No: 21, Tarih: 28 B 1278 (29 Ocak 1862).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezareti Maruzatı (Y. PRK. MF), Dosya No: 2, Gömlek No: 80, Tarih: 13 Zilkade 1310 (29 Mayıs 1893).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı (Y. PRK. ŞH), Dosya No: 3, Gömlek No: 28, Tarih: 12 Şevval 1306 (11 Haziran 1889).

B. Kitaplar, Makaleler ve Tezler

- Albayrak, Haşim, “Tarih Boyunca Engelliler ve Eğitimleri”, *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, Yıl: 10, Sayı 31, Ekim-Kasım-Aralık 2014, s. 51-61.
- Balcı, Sezai, *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi-Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Ceza Kanunname-i Hümayunu*, İstanbul, Matbaa-i Osmaniyye, s. 72.
- Dağ, Adem, “Osmanlı Devleti'nde Sivil Toplum Ve Sosyal Hizmetlerin Temel Unsurları”, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, s. 5-6.
- Demirci Akyol, Esra, “Osmanlı Devleti'nde Yoksulluğu Azaltma Stratejileri Ve Bu Stratejilerin Sürekliliği Ve Değişimi”, *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Deneyimler ve Yeni Fikirler*, Cilt 2, İstanbul 2010, s. 67-74.
- Demirci, Süleyman-Arslan, Hasan, *Osmanlı Türkiye'sinde Eşkiya, Devlet ve Siyaset*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Demirel, Fatih, *Osmanlı'da Sağır-Dilsiz ve Âmaların Eğitimi-Dilsiz ve Âmâ Mektebi*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Düzgün, Mehmet Ali, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Muhtacın Maaşı Uygulaması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Ekinci, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2008.
- Ergin, Osman Nuri, *Maarif Tarihi*, Cilt 3-4, Eser Neşriyat, İstanbul 1977.
- Güçtekin, Nuri, “Osmanlı Devleti Kurumlarında Engellilere Yönelik Uygulamalar”, *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, Yıl 10, Sayı 31, Ekim-Kasım-Aralık 2014, s. 25-33.
- Kesgin, Bedrettin, “Engellilere Yönelik Yerel Sosyal Politikalar”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 23, Sayı 4, Ekim 2014, s. 1-15.
- Keskinbora, Hıdır Kadircan, *Mehmet Esat Işık Paşa Hayatı, Tıp Tarihimizdeki ve Türk Oftalmoloji Tarihindeki Yeri ve Katkıları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Kılıç, Ramazan, Şahin Çetinkaya, “Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Stratejileri Ve Bir Model Önerisi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 34, Aralık 2012, s. 93-114.
- Konan, Belkis, “Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”, *OTAM*, Sayı 29, Bahar 2011, s. 149-69.
- Kurnaz Şahin, Feyza, *Osmanlıdan Cumhuriyet’e Harp Malullerinin Sosyoekonomik Ve Sağlık Durumları*, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara Genelkurmay Basımevi, Ankara 2014.
- Özbayrak, İzi Karakaş, *II. Abdülhamid Döneminde Uygulanan Sosyal Yardım Politikaları (1876-1909)*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Özbek, Nadir, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 92, İstanbul 2002, s. 7-33.
- Özbek, Nadir, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- Öztürk, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

- Sağlam Tekir, Hürü, *Osmanlı Devleti'nde Sağır Dilsiz ve Âmâların Eğitimi Ve Toplumsal Hayattaki Roller (1889-1922)*, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2015.
- Şahin, Semra, "Özel Eğitimin Tarihçesi", *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*, Editör: Ayşegül Ataman, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2011.
- Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010.
- Tezcan, Münür, "Kur'an'ın Bedensel Engellilere Yaklaşımı", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 5, Sayı 10, Temmuz-Aralık, Kahramanmaraş 2007, s. 137-86.
- Türkoğlu, İrfan, "Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye'de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik", *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, Cilt 8, Sayı 3, 2013, s. 275-305.
- Ünver, Süheyl, "Âmâlar ve Körhaneler; Manisa'da Saruhan Bey Körhanesi", *Göz Kliniği Dergisi*, Cilt I, Sayı 6, İstanbul 1944, s. 3-7.
- Ünver, Süheyl, "Manisa'da Saruhanlıların Körhane Binası Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü 1941-1942 Ders Yılı Çalışmaları Hülasası IX*, İstanbul 1942.
- Yıldız, Özgür, "Kuruluşundan II. Meşrutiyete Kadar Hamidiye Etfal Hastanesi Üzerine Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2012, Cilt 5, Sayı 5, s. 391-411.